

Стево М. Лапчевић^[1]

Музеј Срема
Сремска Митровица (Србија)

УДК 061.237:797(497.113)(091)
323.1(=163.41:=162.4)(497.113)
Оригинални научни рад
Примљен: 19.1.2026.
Прихваћен: 8.4.2026.
doi: 10.5937/napredak7-64193

Улога Словака у развоју старопазовачког соколства: јединство под словенским стегом

Сажетак: Аутор указује на улогу коју су у развоју соколског покрета, а тиме и у јачању српско-словачких веза у Срему и Војводини имали чланови „Словачког сокола“ у Старој Пазови, као првог оваквог друштва словачког народа основаног на територији Аустроугарске.

С тим циљем аутор даје преглед активности како „Словачког сокола“, тако и Словака, припадника „Соколског друштва Стара Пазова“, стављајући при томе посебан акценат најпре на заједнички српско-словачки рад на стварању овог друштва, затим на њихово брзо уједињење у југословенску соколску организацију и коначно на градитељске напоре који су довели до градње Соколског дома, велелепног споменика Србима и Словацима, добровољцима Великог рата, и до постављања спомен-плоче у част Томаша Гарига Масарика и краља Александра Карађорђевића.

У складу с тим, аутор указује и на могуће правце даље српско-словачке сарадње кроз обнову ако не соколског покрета на старим основама, а оно соколског духа узајамног јединства и личног прегнућа ради добробити заједнице.

Кључне речи: Срби, Словаци, Срем, соколи, Масарик, слобода, јединство

1. Увод: културна и друштвена борба за политичка права

Буђење националне свести током 19. века које је, спојивши се са све израженијом грађанском

самосвести, почело из основа да мења поглед на живот ширих друштвених слојева унутар словенског дела Аустроугарске, резултирало је настанком бројних друштава, културних (попут читаоница), певачких (попут црквених,

[1] lapcevicst@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-1560-3079>

ратарских и занатлијских дружина), „хуманих“ (попут женских добротворних задруга из којих потом настају друга слична друштва) и коначно спортских, међу којима предњаче соколска друштва, који су основани на „приватној“ основи, односно на личном хтењу и залагању (Роров, 2010, str. 493).

Њихова готово нагла појава и релативно брзо ширење били су главна одлика друштвеног живота у Срему, посебно у последње две деценије 19. века. Будући да ова појава није била ограничена искључиво на Срем, па ни на Србе, неопходно је пронаћи главне факторе који су на то утицали. Према нашем мишљењу, за то постоје три главна разлога: 1) индустријализација и ступање на политичку сцену нижих друштвених слојева услед општег успона либерализма и национализма,^[2] који су, за разлику од конзервативизма, на ширем европском простору били отворенији према партиципацији нижих слојева у политичким телима и јавном друштвеном животу, те све већа заинтересованост виших друштвених кругова, трговаца, занатлија и интелигенције за овај вид активизма како из личног/групног интереса, тако и из сопственог алтруизма; 2) чињеница да су Словени, па последично и Срби и Словаци, у Аустроугарској живели у земљи коју нису доживљавали ни као своју, ни као слободну,

налагала је извесну самоорганизацију, која се најпре показивала у сфери политике кроз формирање различитих странака и покрета чији се циљ постепено померао од борбе за очување идентитета до потпуне националне еманципације, што се потом прелило на читав низ различитих друштава, која су кроз концепт „приватног“ ангажмана, схваћеног као израз личне воље, личног напора, хтења и посвећености, устројавала у односу на државу и њене институције сасвим специфичне, паралелне методе рада не само друштвено-културног него и политичког карактера, оличеног у потреби остварења пуне политичке еманципације онама којима је помоћ преко потребна. Тиме се, с једне стране, постизало да се буде на услузи „ближњем“, а с друге, чувала се самосталност спрам „туђинске“ власти и тако исказивала национална самобитност и доказивала способност самостарања; 3) као специфично сремски разлог који је довео до појаве ових друштава можемо навести укидање Војне границе (1873) и развој цивилних органа власти, што је из корена променило не само урбани изглед граничарских градова него и навике њихових житеља, који су се током последњих деценија 19. века укључили у трку са оним комуналним заједницама Срема (и монархије) које су већ постојале као слободни краљевски градови.

[2] Боље речено, „масовног“ национализма за који Милорад Екмечић констатује да је фундаментална вредност настала на прелому векова. Овај национализам не представља само ширење идеје о јединственој историји и стремљењима, већ на друштвено-политичку сцену уводи народ, са његовим језиком, његовом (било писаном било усменом) литературом и коначно обичајима који постају интегрални део различитих идеологија, односно друштвено-културних стремљења. Више о томе у: Екмећић, 2021.

Управо су се ова три фактора укрстила током друге половине 19. века и у Старој Пазови, у којој су Срби и Словаци велике напоре усмерили ка буђењу националне свести постајући све активнији, пре свега, на културном пољу. Прва културна институција коју су пазовачки Срби и Словаци заједно створили била је „Грађанска читаоница“. У моменту њеног оснивања, 12. јула 1878, на њеном челу нашао се Словак Владимир Хурбан, кога ће две године касније наследити Никола Петровић (Јанко, 1991, str. 45).

Недуго потом, заједничким српско-словачким напорима 1891. Пазовчани стварају још једно заједничко друштво – „Добровољно ватрогасно друштво“ (Јанко, 1991, str. 47). Десет година касније, у јануару 1902, Словаци одржавају своју прву забаву на словачком језику, а већ наредне године организују и прву позоришну представу на словачком језику. Засебну читаоницу Словаци ће основати 1905, али је она, услед притиска власти, након три године престала да ради, да би своје активности обновила по окончању Великог рата (Јанко, 1991, str. 46).

„Српска женска добротворна задруга“ основана је 1904. (Јанко, 1991, str. 47), а две године касније Пазова је добила свој огранак „Српског сокола“, чиме су ударени темељи за стварање словачког друштва. Чињеница да су у његовом оснивању учествовале најзначајније фигуре словачког друштвеног, националног и културног живота у Пазови, те да су му они задавали правац рада и дефинисали циљеве, учинила је соколство најзначајнијим изразом словачких тежњи како за националном еманципацијом унутар Аустроугарске, тако и за свесловенским јединством.

2. Соколство: у потрази за „ПОТПУНИМ ЧОВЕКОМ“

Соколи представљају словенску културну и национално-ослободилачку либерално и антиклерикално опредељену организацију, која је настала у Чешкој 1862, под руководством и идејним усмерењем др Мирослава Тирша (Žutić, 2005, str. 155).

„У настојању да окупи све словенске народе, Соколи су се позивали на либералне паролe Француске револуције, а окупљали су чланство разних вјера и сталежа. Због немогућности организирања славенских војних формација (народних гарди) у Аустроугарској, соколске старјешине су поставиле себи задатак да повежу славенске народе (соколска идеја свеславенства), у циљу да их припреме за борбу за остварење 'територијалне и духовне слободе'. Соколски покрет се из Чешке брзо ширио у славенске покрајине Аустроугарске“ (Žutić, 2005, str. 155).

Због свог јасног витешког опредељења и спремности на активан рад на културном и друштвеном пољу, соколство је врло брзо постало значајна „револуционарна сила националне енергије“, својеврсна „колевка за слободу и самосталност“ у којој су стасавале генерације свесне да словенским народима нема будућности уколико се не ослободе аустроугарске власти (што је схватано као почетна позиција, али не и као крајњи циљ) и уколико ту слободу не уграде у свесловенско јединство (Brozović, 1935, str. 9).

Изабравши за себе име „Соко“, организација је, инспирисана српском епском поезијом, ставила до знања јасан правац свог кретања. На тај, суштински револуционаран правац указивале су и црвене гарибалдинске кошуље, које носе чланови друштава, а које сведоче о јасном националном опредељењу. Остатак униформе, састављен од црвено-црне капе преузете из јужнословенских динарских крајева (а украшене соколовим пером) и јакне, која садржи елементе народних мотива, јасно сведочи о свесловенској идеји покрета, који ће на прелому векова заузети једно од најважнијих места у словенском препороду (Brozović, 1935, str. 155–158).

У политичком смислу соколство се руководи двама фундаменталним принципима: национализмом и демократијом, док у друштвеним и културним пословима од својих чланова тражи потпуну посвећеност заједници, презрење личне добити и славе. У духовном смислу, соколи теже стварању „потпуног човека“, као својеврсног новог, етичког човека, насталог спојем духовне и физичке лепоте, од којих се прва гради кроз морално усавршавање, а друга посредством гимнастике која тако за соколе добија много већи значај од просте физичке вежбе:

„Тиршово је Соколство хармонична складност и поклапање наших тежњи за моралним и физичким напредовањем: морално напредовање доноси богатство нашег унутрашњег света, чији је видни израз облик, гиб и кретња здравога тела, а физичко напре-

довање даје нашој душевности одважност, самосвест, одлучност, ведрину, смисао за уживање свих плодова науке и уметности, урезује јој неизбрисиве црте значајности и облачи је пре свега у блистави и непробојни штит националне и домовинске слободе“ (Brozović, 1935, str. 10).

Међу Словенима у Аустроугарској соколска друштва се појављују 1863, и то најпре међу Словенцима. Недуго потом, међу Хрватима 1874, да би већ четири године касније, као израз заједничких напора за очување словенског идентитета, био основан „Хрватско-словенски соколски савез“. Међу Србима соколски покрет се јавља најпре у Краљевини Србији, крајем 19. века, али као организовани покрет са јасним соколским предзнаком оснива се 1904–1905. у Срему, у Сремским Карловцима,^[3] где др Лаза Поповић врло брзо образује и Фрушкогорску жупу, из које ће недуго потом израсти и Крајишка жупа, намењена оним члановима покрета који су се окупљали у друштвима с подручја Босне и Херцеговине и западних српских етничких простора (Славонија, Банија, Кордун, Лика, Далмација) (Đimić, 2016, str. 14).

Као свесловенски покрет, соколство је имало своја општа начела, која су потом у практичној примени била уподобљавана појединачним националним друштвима, у складу са околностима у којима се деловало и културним обрасцем који их је форматирао. Свима њима општи циљ није било национално и социјално ослобођење, већ

[3] „Српски соко“ оформљен је 1904. у Сремским Карловцима на иницијативу коју су на скупштини Српске академске омладине годину дана раније заједнички поднели др Лаза Поповић и Милан Теодоровић.

Стево М. Лапчевић

Улога Словака у развоју старопазовачког соколства:
јединство под словенским стегом

Управа старопазовачког „Соколског друштва“ испред споменика добровољцима, јунацима Великог рата,
касне двадесете године прошлог века

Фото: приватна архива аутора

стварање „потпуног човека“. Тој мисији, како се наводи и у *Ујујсџивима новом члансџиву и нарашџају*, које је 1931. издало „Соколско друштво Београд I“, подређени су сви други задаци и напори, који се сматрају нужним предусловом остварења овог, много вишег циља:

„Од појединца, Соколство ствара сокола, што значи правог човека. Бити заиста Соко, значи бити бољи од доброг који није соко, бити увек пример и вођа народу, бити здрав, снажан, поштен, леп, непорочан, вредан, не-

себичан, дисциплинован, дружељубив, добар према ближњима, у кратко леп и чист свуда и свугде...

...Соколство ти даје могућности да се развијаш у свим правцима, које захтева један млад организам. Ради да што успешније и што сигурније развијаш соколско време у себи, јер кад су бољи појединци, боља је и заједница – друштвена.

’Појединац ништа, целина све’ записано је на соколској застави. Само сложена и организована средина у стању је да ствара дела од

вредности. Хармонија целина представља и хармонију личности, умаложене и развој сопственог карактера“ (*Ујуџсџва новом члансџву и нарашџају*, 1932, str. 4–5).

На остварењу ових задатака, на јачању личног карактера и заједништва, најпре у околностима живота у „туђој“, а потом и у сопственој држави, током прве половине прошлог века истрајавали су и Словаци, чланови најпре словачког, а потом српско-словачког и коначно југословенског сокола у Старој Пазови.

3. Српско-словачке соколске везе у Старој Пазови

3.1. Од оснивања до уједињења са српским друштвом

Српски соко у Старој Пазови основан је 15. августа 1906. захваљујући залагању др Јована Бараћа, општинског лекара и Јована Вучковића, књиговође пазовачке Штедионице. Прва управа пазовачког друштва састављена је 3. 12. 1906. па је као Старешина друштва изабран др Бараћ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 9).

Шест година касније, пратећи пример Срба који су у међувремену основали и своју Жупу фрешкогорску, односно крајишку, у процес стварања свог друштва ступиће и Словаци са ширег војво-

ђанског простора. Тако, осим Пазовчана, значајне напоре у организацију Сокола улажу и Словаци из Бачког Петровца, који су, како бележи Јан Бабиак, свој захтев за одобрење правила поднели непосредно после Пазовчана (1912), али су их, услед рестриктивне политике Мађара према Словацима, надлежне власти одбациле као неприхватљиве и по интересе Угарске опасне^[4] (Babiak, 2021, str. 23–24).

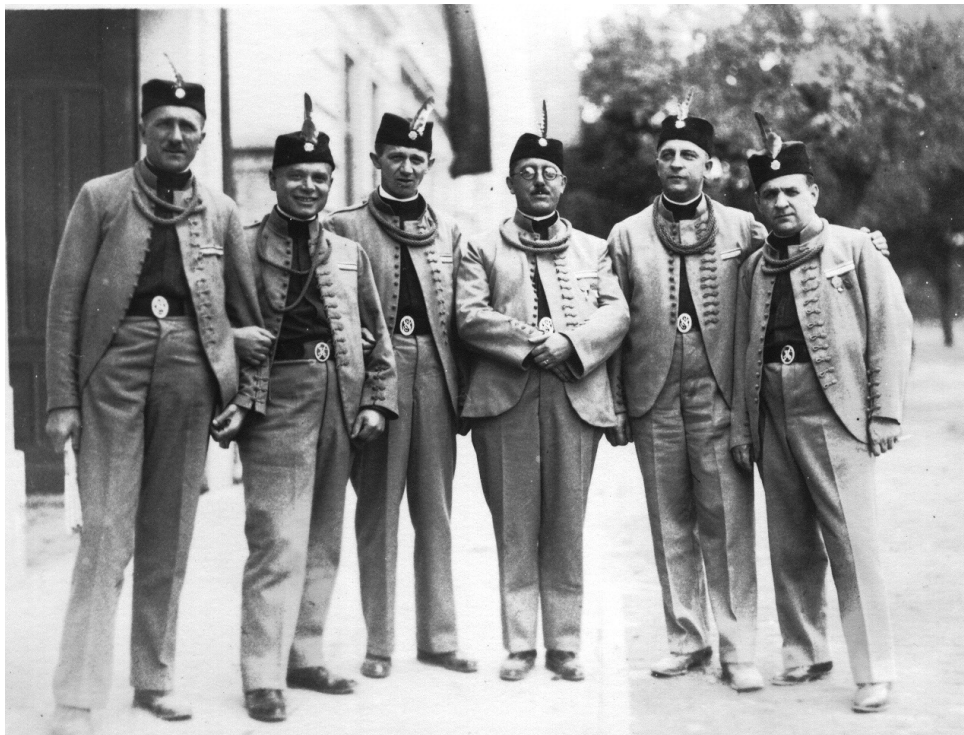
Ситуација у којој су се Кисачани и Петровчани нашли само је одраз политике коју је према настојању Словака да се национално еманципују мађарска власт спроводила на целокупном угарском простору Двојне монархије. Наиме, први покушај организовања Сокола у „горњим крајевима“, на простору данашње Словачке, догодио се 1863, само годину дана пошто је у Прагу основано чешко друштво, када је у Турчијанском Светом Мартину формирана прва соколска словачка заједница. Па ипак, оно што је било допуштено Чесима (могуће и због другачијег односа немачког елемента према њима), није важило и за Словаке, па је вољом Мађара ово друштво распуштено:

„Прваци његови били су присиљени пред тиранским прогонима одселити се у Сједињене Државе Северне Америке и у Чикагу, у слободној држави нашавши своје сународнике, основали су поново Словачко Соколско Друштво, од којег су никла по Америци многа словачка соколска друштва са војним жупама“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 12).

[4] Исто је било и у Кисачу, где је друштво, као и петровачко, основано тек након Великог рата. Ова друштва била су кратког века, будући да су се врло брзо, већ 1919–1920, спојила са српским друштвима. Након реорганизације јужнословенског соколства, Кисачани и Петровчани припали су новосадској жупи „Светозар Милетић“.

Стево М. Лапчевић

Улога Словака у развоју старопазовачког соколства:
јединство под словенским стегом

Управа „Соколског друштва Стара Пазова“ приликом освећења друштвене заставе

Фото: приватна архива аутора

Други покушај да своје место у соколској заједници на простору Аустроугарске нађу и Словаци догодио се 1896, након формирања чешког друштва за Моравску и Шлеску, када је дотадашња „Чешка соколска општина“ преименована у „чехословачку“. Нажалост, ни овај покушај није био дуго трајања будући да је предлог након неколико година разматрања коначно одбијен, па ће са уласком у 20. век у употреби бити старо

име, иако у савезу поред Чеха делује и вежба значајан број Словака (Brozović, 1935, str. 165–166).

Оно што Словаци нису успели у Угарској, јесу њихови сународници у Старој Пазови будући да је Краљевина Хрватска и Славонија у том погледу имала нешто мање оштру политику, посебно када је била реч о могућности организовања Словена у културне, друштвене и спортске заједнице.^[5] Први састанци пазовачких Словака

[5] Разлози за то су бројни. Пре свега, и сами Хрвати су били на удару Мађара, па је отпор против мађаризације налагао и „лабавију“ политику према „саплеменицима“ – Словенима. С друге стране, у деловима Срема, као што је био

са циљем стварања „Словачког сокола“ организовани су почетком 1910, а водио их је учитељ, „управитељ Државне школе са словачким наставним језиком у Бољевцима“ Павел Злох. Том приликом пазовачки Словаци састављају допис који упућују у Чикаго и саопштавају тамошњем друштву да ће ускоро бити образовано и прво словачко соколско друштво у Аустроугарској, до чега ће, коначно, доћи у мају, две године касније:

„У мају месецу 1912. године сазвана је оснивачка скупштина у гостиони брата Илића Жарка на којој су присуствовали око 50 новопазовачких Словака, те је под председавањем брата Галанте Јарослава изабран одбор у који су ушли: као староста брат Галанта Јарослав, тајник Хурбан К., Владимир, Ев. капелан, благајник, Каменар Милослав учитељ, начелник брат Злох Павле, а чланови одбора: пок. Чмелик Јанко опћ. благајник, Менђан Самко трг. помоћник, Вереш Мартин ратар, Форгач Јозеф кројач, Менђан Павел стројобравар и Шпицки-Шаги Јозеф индустријалац“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 12).

Пошто је скупштина изабрала управу и потврдила правила, старопазовачки словачки соколи поново шаљу допис у Чикаго, чије старе-

шинство га прихвата и сврстава у састав своје, Чикашке жупе. Као знак поштовања и добре воље, управа жупе шаље Пазовчанима помоћ у виду донације од тада изузетно вредних 1.000 долара (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 13).

Међутим, поред ове помоћи, за рад пазовачког словачког сокола једнако важни били су и присни односи са српским друштвом. Заједничке вежбе и сарадња на културном плану омогућавали су брзи раст организације, која је, уз подршку из Чикага, непосредно пред Велики рат, размишљала о куповини „једне нарочите зграде за Соколски Дом“ што би било и учињено да историја није пошла у сасвим другачијем правцу (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 13).

Пуцњи Гаврила Принципа означили су почетак Првог светског рата, на чијем су самом почетку пазовачка соколска друштва, како српско, тако и словачко, најпре распуштена, а потом и забрањена. У прво време власти су реквирирале коње, стоку и храну за њих, да би убрзо потом, у лето 1914, почела и мобилизација (Јанко, 1991, str. 59).

Срби и Словаци, соколи, одлазе најпре на Источни фронт, а потом на српски и коначно на италијански, где се, када год прилике допусте, предају и ступају у савезничке редове, углавном руске и српске, организујући коначно

случај с Румом, Словени, а пре свих Хрвати (захваљујући чињеници да су и једни и други били римокатолици), били су изложени значајном притиску Немаца, што је налагало сарадњу (из које је, примера ради, у првој деценији прошлог века у Руми изникао и велелепни „Хрватски дом“, односно Соколана тамошњег „Хрватског сокола“, намерно грађена у доминантно немачком делу вароши). Коначно, на овакву политику у годинама очи Великог рата значајно је утицало како деловање Јосипа Јураја Штросмајера, тако и општи рад хрватско-српске коалиције.

и Чехословачку добровољачку легију у чијем је образовању учествовао и Пазовчанин Фердинанд Клаћик и која ће бити основ каснијег формирања војске ослобођене и уједињене Чехословачке (Janko, 1991, str. 59).

„Предратни плод соколског рада оба друштва није остао без резултата, јер су млађи соколски радници, соколски одгојени, за време светског рата као добровољци и легионари борили се и гинули у редовима братске војске на Добруци, Солуну и француском ратишту...“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 13).

За разлику од својих сународника на фронту, пазовачки Срби и Словаци, који су рат водили у сремској равници, са зебњом су проживљавали ратне дане. Нешто више вере у победу српског оружја имали су у септембру 1914, када је војска Краљевине Србије у својој Сремској офанзиви упала у пазовачки атар:

„Битка између аустроугарске војске и српске војске у пазовачким пољима отпочела је 10. септембра. Снажнија аустроугарска војска успела је да потисне српску војску, да би се већ 13. ујутру, српска војска повукла према Сави...“ (Janko, 1991, str. 59).

До поновног ступања српске војске на сремско тло Пазовчани ће чекати све до новембра 1918, када ће, упоредо са овим процесом, свој рад обновити и соколска друштва, како српско, тако и словачко, које је почетком месеца добило и своју прву поратну управу:

„Старешина Словачког Сокола постаје пок. Хурбан Константин, директор Словачке банке, тајник Хурбан Владимир еванг. свештеник, благајник Каменар Милослав, учитељ, начелник Долинај Карло учитељ и чланови одбора Злох Павел, учитељ, Шипци-Шаги Јозеф индустријалац, Менђан Самко трговац, Форгач Јозеф кројач, Ђурица Јозеф, трговац, Чмелик Јанко оп. биљезник, Бртка Патко благајник и Бабик Самко, одв. солицитатор“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 14).

Своју слогу пазовачки Срби и Словаци посведочили су и стварањем заједничког одбора, Народног већа, чији је циљ био организовање дочека српске војске, у чијем раду су учествовали и припадници соколских организација. Тако је, пошто је српска војска 7. 11. 1918. ушла у Пазову, на улицама вароши говор, између осталих, држао и жупник и тајник „Словачког сокола“ Владимир Хурбан, који је том приликом говорио о свесловенском јединству као највећем залогу победе српског оружја (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 15).

Словачки соколи активно учествују у свим националним манифестацијама, а скупа са српским соколима у православним, католичким и протестантским црквама молитвено обележавају и рођендане краља Петра, регента и краља Александра, те престолонаследника, потом и краља Петра Другог, као и друге важније датуме из словенске историје (посебно је било важно обележавање Савиндана, Видовдана и Светих Ђирила и Методија).

Чланови старопазовачког „Соколског друштва“ са соколицама, одевеним у словачку народну ношњу
Фото: приватна архива аутора

Ипак, највишу словенску свест и љубав пазовачки Срби и Словаци, чланови два соколска друштва, показали су пошто се 1919. почело увелико разматрати питање уједињења „племенских“ друштава у јединствену, југословенску соколску организацију. За разлику од хрватских друштава, која нису показивала довољно воље да се уједине са српским друштвима,^[6] словачко соколско друштво у Старој Пазови тај процес је спровело широм раширених руку и без икаквих потешкоћа.

Наиме, након што је на Видовданском соколском сабору у Новом Саду 1919. донета одлука о уједињењу соколских организација (Ларчевић, 2025, стр. 97, 104) разговоре о томе на који начин се ова идеја треба спровести у дело (дакле, не да ли је то потребно и могуће, већ на који начин се то може што пре учинити) у Старој Пазови повели су начелник словачког друштва Карло Долинај и Славко Ивковић као старешина „Српског сокола“.

[6] Више о томе: Лапчевић, 2023b; Лапчевић, 2023a, Лапчевић, 2025 (прир.).

Читав процес уједињења завршен је практично за две недеље,^[7] будући да су већ на Петровдан, 12. јула 1919, Срби и Словаци дефиловали пазовачким улицама као део јединствене организације (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 16), која ће се неко време звати „Српско-словачки“, а потом и „Југословенски соко“, односно „Соколско друштво Стара Пазова“ које ће, по извршеној територијалној реорганизацији друштвених огранака, постати део „Београдске жупе“.

3.2. У годинама југословенског соколства

Чим су, по окончању Великог рата, Словаци у Петровцу и Кисачу успели да коначно оснују своја друштва, Пазовчани ступају у везу са истима, одржавајући присне везе и након што су њихови сународници, као и сами што су учинили, постали део јединственог југословенског соколства Жупе „Светозар Милетић“. Такође, пазовачки Словаци ће бити уредно бирани у управе уједињеног друштва, па тако 1921. на месту старешине налазимо Славка Ивковића, док је његов заменик Карло Долинај, који ће на том месту остати и наредне године (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 17–18). Овај тренд биће одржаван и наредних година, па ће тако, пошто за старешину 1927.

буде биран Живојин Михајловић, његов заменик постати Самко Бабић, а начелник Шимко Киш (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 26).

Значајан напредак пазовачки вежбачи-гимнастичари, показаће 1928. када ће за начелника бити изабран амбициозни и физички спремни вежбач некадашњег „Словачког сокола“ Јозеф Шеркези који посебан акценат у свом раду ставља на организовање јавних вежби на којима су пазовачки соколи, са једне стране показивали своју спремност, а са друге вршили упис нових чланова:

„Месеца јула, приређује наше друштво јавне вежбе у месту Војки, Ст. Бановцима, Крчедину, Ст. Сланкамену, Белегишу, Нов. Карловцима, присуствује јавним вежбама Соколског Друштва у Кисачу, Петровцу и Батајници, свуда са лепим успехом, а нарочито у Новим Карловцима, чија посета беше најјача од свих наведених...“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 31)

Ради обележавања десетогодишњице ослобођења и уједињења, те српско-словачког соколског јединства, Пазовчани покрећу акцију чији је крајњи циљ изградња Соколског дома као трајне друштвене куће. На ванредној скупштини друштва, одржаној 11. новембра 1928, донета је

[7] За разлику од „уједињења“ хрватских и српских друштава у Руми и Митровици, где тај процес никада није спроведен до краја, будући да су тамошња хрватска друштва, уместо да прогласе уједињење, као што су учинила српска, прогласила „ликвидацију“ на основу које је тек део чланова ових организација приступио новоформираној југословенској, док ће део учествовати у обнови хрватског соколства половином 20-их година прошлог века.

одлука да се пазовачки соколи задуже за 200.000 динара, а образован је и посебан „одбор за градњу“, у којем су били подједнако заступљени и Срби и Словаци.

Помоћ овом прегнућу, у материјалним средствима, дала је и старопазовачка политичка власт, која је за ту прилику издвојила 30.000 динара, колико је дала и митровачка Петроварадинска имовна општина док је за добијање локације у центру насељеног места, посебну заслугу имао др Виктор Руп, адвокат и члан друштва. Значајне суме дала је и „Жупа Београд“, „Хигијенски завод у Новом Саду“ и бројне друге установе, институције, приватници, јавни радници који су желели да узму учешћа у подухвату који је требао да покаже не само степен развијености друштва, његову снагу, већ и вредност српско-словачког јединства (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 33, 335).

Архитектонско решење за зграду дома израдио је и пазовачком друштву поклатио угледни архитекта и Соко Момир Коруновић, док је чин освећења темеља уприличен 1930. године. Радови су коначно завршени наредне, 1931. године, а соколски дом понео је име Краља Петра Првог (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 36, 41, 48).

Паралелно са овом активношћу, пазовачки соколи Срби и Словаци покренули су и градњу споменика у част Словака и Срба добровољаца, учесника Великог рата, било да је реч о онима који су се борили у редовима војске Краљевине Србије, било о припадницима „Чехословачке легије“.

Споменик који, уз споменик војницима Тимочке дивизије на Легету крај Сремске Ми-

тровице (изграђен 1923), представља једино споменичко соколско наслеђе у Срему, изграђен је у форми обелиска, са четири урне око украсног зида. На споменику су постављене плоче на којима је српским и словачким језиком исписано: „Јунацима палим за народно ослобођење и јединство: 1914–1918. Соколско друштво Стара Пазова.“ Споменик је додатно украшен ланцима, грбом Краљевине СХС, док је на његовом врху стајала од камена израђена птица соко, као симбол покрета који је споменик градио.

Освећење споменика, трајног залога јединства и свести о поднетој жртви за јужнословенско и свесловенско јединство и грађеног од камена који је за ту прилику посебно допремљен са Кајмакчалана, обављено је приликом одржавања годишње скупштине „Жупе Београд“, половином фебруара 1929:

„Освећење споменика обављено је веома свечано, уз чинодејство свештеника све три вероисповести, којом приликом је одржао пригодан говор у име друштва старешина. Присуствовали су изасланици председништва мин. и мин. унутрашњих дела, мин. војске и морнарице и мин. просвете, затим делегати свих месних власти и корпорација, као и многобројно грађанство.

После освећења Споменика, те одржане жупске скупштине, приређен је у подне једнички ручак, а увече лепо посећена и у сваком погледу успела академија. Овај је дан био дан правога соколског славља у нашем месту“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931, str. 37).

Већ наредне године, заједничким снагама, Срби и Словаци, сабрани у „Соколско друштво Стара Пазова“, обележиће 8. марта 1930. и 80. годишњицу рођења Томаша Масарика:

„Ова прослава се састојала у свечаној академији на којој је дошла до пуног изражаја љубав и братство нашег и Чехословачког народа, као и велика захвалност брату Пресиденту на његову раду за корист оба народа.

Предавање на академији врло успело одржао је брат Вереш др Владимир, а затим су одржали врло лепе говоре у духу славенске узајамности, братства и љубави присутни делегати свих месних установа, српско-православне црквене Општине, Кола Српских сестара, читаоница Срба занатлија, Српске Ратарске читаонице, Српске Земљорадничке Задруге, српског певачког друштва 'Гусле', Црвеног крста, Добровољачког Удружења и читаоничког клуба.

Свечаност је завршена химном Југословенском и Чехословачком, које је отпевао овдашње срп. певач. друштво 'Гусле'“ (*Spomenica Sokolskog društva u Staroj Pazovi 1906–1931*, 1931: 39–40).

„Већ наредне године, тачније 3. 5. 1931. као поклон Министарства просвете Чехосло-

вачке, а као последњи украс којим је завршено обележавање десетогодишњице ослобођења и уједињења, на згради ондашње позоришне сале, постављена је спомен плоча у част Краља Александра Карађорђевића и председника Чехословачке Томаша Гарига Масарика. На плочи, израђеној од белог мермера, изображени су ликови двојице државника са натписом: 'У спомен ослобођења југословенског и чехословачког народа 1918–1928'“ (*Спомен-плоча Александру I и Масарику*, 9. 5. 2013).

Током друге половине 30-их година прошлог века пазовачко соколство наставило је да једнако ревносно испуњава своју свесловенску мисију. Блискост између два народа неће бити нарушена ни током окупације, када ће се многи чланови „Соколског друштва Стара Пазова“ са пушком у руци наћи у покрету отпора.

Закључак

Окупација Краљевине Југославије у априлу 1941. и стављање Срема под контролу усташких власти донели су нову забрану рада „Соколског друштва“ у Старој Пазови, овог пута трајну будући да након 1945. нове власти нису показале вољу да обнове његов рад.^[8]

[8] Уместо „Соколског друштва“ ствара се, на сличним основама Друштво за телесно васпитање „Партизан“, који се гаси крајем прошлог века. Посебно је интересантна чињеница да могућност обнове рада није била могућа ни за друштва попут Кола српских сестара и других њима сличних. Под окупацијом уведене забране, праћене конфискацијом имовине, настављене су и након „ослобођења“ у чему се, на прилично дијаболичан начин, запажа континуитет усташко-нацистичке и бољшевичке власти.

Одмах након што је ушла у Стару Пазову, немачка војна сила оштетила је спомен-плочу на згради позоришта, а убрзо потом ју је и склонила. Све до 1990. она је чувана у подруму „Словачког дома“^[9] да би тек почетком маја 2013, након рестаурације и конзервације, била поново постављена, овог пута управо у Словачком дому.

„Соколски дом краљ Петар Први“ преузет је најпре за потребе немачке окупационе војне силе, а потом за потребе нових, бољшевичких

власти. Споменик изграђен у част српско-словачких добровољаца, а поводом десетогодишњице ослобођења и уједињења, током времена је у знатној мери оронуо и оштећен, те и даље чека на рестаурацију и конзервацију.

Чињеница да се за нешто више од две године ближи стогодишњица његове градње можда је најбољи подстрек да се покрене његова реконструкција, која би Србима и Словацима дала могућност да и данас, један век касније, поново потврде своју никада нарушену блискост у Старој Пазови.

---

[9] Овде је важно да још једном размислимо о континуитету усташко-нацистичке и бољшевичке власти и сличности идеја, барем када је реч о потреби да се изврши ревизија историје и целокупне друштвене свести.

References/Литература

Monographs/Монографије

- Babiak, J. (2021). *The Sokol in Petrovac, the Kingdom of Yugoslavia (1929–1941)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine, Kancelarija za raseljene Slovake. [In Slovak]
- Brozović, A. (1935). *The Sokol Almanac*. Beograd: Sokolski savez Kraljevine Jugoslavije. [In Serbian]
- Dimić, Ž. (2016) *Sremski Karlovac Sokol Society Memorial 1904–2015*. Novi Sad: Prometej. [In Serbian]
- Ekmečić, M. (2021). *The Creation of Yugoslavia 1790–1918*, Vol. 2. Novi Sad: Pravoslavna reč, Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Instructions to new members and generations* (1932). Beograd: Sokolsko društvo Beograd 1. [In Serbian]
- Janko, Š. (1991). *Stara Pazova Chronicles*. Novi Sad: Muzej Vojvodine. [In Serbian]
- Lapčević, S. (2023a). *The children of the fatherland: activities and agents of Serbian and Yugoslav nationalism in (Sremska) Mitrovica 1918–1941*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Lapčević, S. (ed.) (2025). *Work of Sremska Mitrovica Serbian Sokol during the year of unification 1919–1920 (as reflected in meeting minutes and newspapers)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Popov, Ž. (2010). *Mitrovica, the Town and the People in Time*. Sremska Mitrovica: Biblioteka “Gligorije Vozarović”. [In Serbian]
- Sokolism* (1929). Novi Sad: Miniјaturna biblioteka. [In Serbian]
- Stara Pazova Sokol Society Memorial 1906–1931* (1931). Stara Pazova: Sokolsko društvo Stara Pazova. [In Serbian]

Articles/Чланци

- Lapčević, S. (2023b) ‘The Croatian Sokol’ in Ruma: in pursuit of a fatherland deserving of respect. In: N. Ninković (ed.) *Historical Archives Memorial ‘Srem’ no. 22*, Sremska Mitrovica. [In Serbian]
- Žutić, N. (2005) Serbian Sokols in Srem 1903–1929. In: N. Đurić (ed.) *Historical Archives Memorial ‘Srem’ no. 4*. Sremska Mitrovica. [In Serbian]

Internet source /Интернет извори

Memorial plaque to Alexander I and Masaryk (9th May 2013)

<https://www.rtvstarapazova.rs/sr/vest.php?id=1444> (Accessed on 12th January 2026)

Stevo M. Lapčević

Museum of Srem
Sremska Mitrovica (Serbia)

The role of Slovaks in the development of Sokolism in Stara Pazova: unity under the Slavic banner

Summary

The author underlines the role which members of the *Slovak Sokol* from Stara Pazova had in the development of Sokolism, and accordingly in strengthening Serbian-Slovak ties in Srem and Vojvodina. *The Slovak Sokol* was the first organisation of this kind established on the territory of Austria-Hungary.

To this end, the author presents an overview of activities both of the *Slovak Sokol* organisation as well as Slovaks, members of the *Stara Pazova Sokol Society*, thereby particularly focusing mainly on joint Serbian-Slovak work on establishing this society and then on what soon followed, i.e., them joining the Yugoslav Sokol organisation and ultimately their building and development efforts which eventually resulted in constructing the Sokol House, a magnificent monument to the Serbs and Slovaks, volunteer soldiers in the Great War, and mounting a memorial plaque in honour of Tomáš Garrigue Masaryk and King Alexander Karađorđević.

In this connection, the author also notes some potentially prospective directions for developing Serbian-Slovak cooperation through renewing if not the Sokol movement on its former foundation, then through reviving the spirit of mutual unity and personal endeavours for the greater good of community.

Keywords: Serbs, Slovaks, Srem, Sokols, Masaryk, freedom, unity